

De laatste van de Duitse Orde:

J. Robijns, schoolleider en rentmeester

Ad Otten

Hij was priester van de Duitse Orde en kwam in opdracht van diezelfde Orde naar Gemert om hier in de Commanderie orde op zaken te stellen. In de daaropvolgende Franse Tijd, een uiterst roerige periode van de geschiedenis, werd zijn broodheer uit Gemert verdreven. Robijns echter wist zich, zij het met vallen en opstaan, te handhaven in de hem door de oude machthebber toebedeelde functies en ambten. Als jonge priester in Gemert gekomen, sleet hij hier zijn verdere leven en ruim twintig jaar was hij in de gemeente de enig overgebleven representant van de eens zo roemrijke ridderorde die circa zes eeuwen over Gemert de scepter zwaaide. Alleen daarom al is Robijns iemand die in de lokale geschiedschrijving extra aandacht verdient. Tot dusver is zijn persoon nog vrijwel onopgemerkt gebleven. Wel noemde Gerlacus van den Elsen hem in diens "Geschiedenis van de Latijnsche School van Gemert" als "den begaafden Robijns", die de school een goede naam bezorgde en aan wie Gemert, samen met de in 1800 aangetreden pastoor Den Dubbelden - de latere apostolisch vicaris van het Bisdom Den Bosch - het behoud van de school te danken heeft gehad.¹ Hierna volgt wat er van het leven en werk van Jan Hubert Robijns nog meer kan worden gereconstrueerd.

Van geboorte tot loco-commandeur, 1758-1793

Jan Hubert Robijns werd op 23 maart 1758 geboren in Sint Truiden. Hij was de zoon van Johan Jacob Robijns en van Johanna Henriëtta Joséphine Cox. De jonge Robijns, van wie verschillende familieleden van moederskant generaties achtereen als rentmeesters werkzaam waren voor de landcommanderij van de Duitse Orde te Alden Biesen, ging studeren in Leuven en werd priester van de Duitse Orde. Bij zijn professie op 17 mei 1786 kende hij Latijn, Nederlands, Duits en Frans. Tot 1789 verbleef hij officieel nog in het priesterconvent van de Orde te Maastricht, maar al een paar jaar eerder moet hij in ieder geval voor langere perioden in Gemert zijn domicilie hebben gehad voor de vervulling van hem door de Orde hier opgelegde financiële opdrachten.²

Gemert - in 1780 en 1785 geteisterd door twee grote dorpsbranden - zat indertijd zowel bestuurlijk als financieel volledig aan de grond. De jurist Conrad Jos Bachem, balijeraad en secretaris van de Landcommanderij Alden Biesen, was als curator over Gemert aangesteld na aan het licht gekomen financiële malversaties en bestuurlijk wanbeleid van meester Peter Adriaan de la Court, de man die in de heerlijkheid aan alle touwtjes trok. De la Court, naar wie de gemeente zo'n dertig jaar geleden een straatnaam noemde, verenigde in één persoon toen de functies van drossard (zeg maar burgemeester én officier van justitie), gemeentesecretaris en ook nog rentmeester van de domeinen en een aantal andere fondsen van de Duitse Orde.³ Jan Hubert Robijns was de persoon die door Bachem naar Gemert werd gestuurd om met name op financieel terrein orde op zaken te stellen. Temeer was dat nodig omdat Theodor Borret, de op het kasteel woonachtige rentmeester van de commanderij, in de zomer van 1786 was komen te overlijden. In een schrijven vanuit Gemert aan zijn superieur de dato 28 juli 1787 noemt Robijns zichzelf "l'administrateur de la recette" (de beheerder van de inkomsten). Hij correspondeert dan over het door hem gecontroleerde plan en aannemingscontract van de te herbouwen pastorie, de zorg over de toelevering van bouwmaterialen, alsook over de vraag of hij van zijn rentmeesterschap algehele rekening en verantwoording in Maastricht af moest leggen of dat dat in Gemert zelf zou gebeuren.¹⁶

Dat zijn werk in Gemert op prijs werd gesteld en ook vertrouwen wekte,

moge blijken uit het feit dat al gauw ook de Latijnse School een beroep deed op zijn werkzaamheid.⁴ In 1791 ging hij voor korte tijd terug naar de Commanderie te Maastricht. Vermoedelijk voor overleg met de landcommandeur en de balijeraad omtrent bestuurlijk door te voeren reorganisaties in Gemert. Nog hetzelfde najaar zien we Robijns in ieder geval terug in Gemert als interim-rentmeester van de Domeinen en als administrateur van de zogenaamde Cortenbachse Renten, een uit de vijftiende eeuw daterend (bank)fonds dat hypotheek verstrekke tegen lage rente voor minder draagkrachtige instellingen of personen. Beide functies nam Robijns over van de in de plaats van De la Court aangestelde drossard Hendrik van Moorsel die de benen had genomen nadat mede door rapportages en onderzoek van de nauwgezette Robijns aan het licht was gekomen dat de voor de uitoefening van het drostambt verplichte borgstelling niet deugdelijk was gebleken.

Op 24 april 1792 kreeg Robijns verder een vaste aanstelling op de Latijnse School, als conrector, zeg maar directeur.² Robijns kon nogal wat werk verstouwen want blijkens een almanak uit het jaar 1793 was hij ook nog (steeds) rentmeester van de Commanderie uit naam van "Douarière wijlen den rentmeester Theodor Borret".⁵ In een vijftal jaren tijd was de hoofdpersoon van dit artikel dus opgeklommen tot schoolleider en tegelijk tot wat men zou kunnen noemen thesaurier-generaal van de toen nog Soevereine Rijksheerlijkheid Gemert. Sedert het voorjaar van 1793 wordt Robijns genoemd als "loco-commendator van Gemert"....¹ Als de eerste plaatsvervanger van de landcommandeur van Alden Biesen in Gemert kwamen voortaan bij hem alle touwtjes bijeen.

Robijns tijdens de omwenteling

Bij de nadering van de Franse troepen in het najaar van 1794 vluchtte Robijns naar Münster waar hij samen met enkele andere ordepriesters in het Garden Hotel verbleef.² Spoedig moet Robijns echter naar Gemert zijn teruggekeerd waar hij én als directeur van de Latijnse School én als rentmeester de oude draad weer opnam. In het rentambt zou het overigens bijna tien jaar duren vooraleer hij officiëel in zijn oude functie werd hersteld. Het handschrift van de bewaard gebleven archivalia⁶ liegt er echter niet om dat in de tussenliggende periode ook hij het was die in de praktijk de rentmees-

terszaken van de vroegere commanderij behartigde. Officiëel was de beheerder een Fransman, zekere Pierre Daverdoing. In januari 1795 was deze aangesteld als directeur Financiën van de Centrale Administratie der Franse Domeinen, welke instantie de goederen van de Duitse Orde als "oorlogsbuit" inpikte. Daverdoing is in Gemert niet veel geweest. Hij verbleef aanvankelijk in 's-Hertogenbosch en daarna in Bergen op Zoom waar de Franse Domeinen zich het veel rijkere bezit van de markies en de gemene gronden van het markiezaat hadden toegeëigend en waar Daverdoing dus beter als in Gemert kon leven als "ene God in Frankrijk". Bestuurlijk was de toestand in Gemert in die eerste jaren na de omwenteling uitermate verwarrend. Wie was er nu de baas? En hoe hoe moest het nu verder? Het heeft er het aanzien van dat heel voorzichtig de oude draad weer werd opgenomen, weliswaar zonder de Duitse Orde als soevereine Heer. Officiëel was Gemert tot Frans gebied verklaard maar de bevolking was daar niet zo gelukkig mee. Althans er zijn aanwijzingen genoeg dat de hele gemeente hoopte op een snelle aansluiting bij de Bataafse Republiek.

Uit het gegeven dat behalve Jan Robijns, ook Petrus Ecrevisse en Peter Dullens, respectievelijk pastoor van Gemert en rector van Handel, tot hun beider overlijdens in 1799 en 1811, op hun "post" bleven, moet men concluderen dat de priesters van de Duitse Orde het in de troebele revolutiejaren van de Franse Tijd het bij de Gemertse bevolking allesbehalve hadden "verkorven". En werd niet ook Herman Ecrevisse, broer van de pastoor, aangesteld tot drossard van Gemert? De vraag blijft uiteraard in hoeverre Robijns en zijn confraters de ideeën van de nieuwe tijd waren toegedaan. Personen die van de ene dag op de andere met een nieuwe wind meewaaiden waren zij echter niet. Robijns zeker niet. Hij was in de commanderije de 'eerste' man van de vroegere gevestigde orde. Hij was het ook die vanaf 1793 Franse vluchtelingen asiël en onderdak verleende. Als conrector van de Latijnse School huisvestte hij onder meer Mgr. Clermont-Tonnerre, de voortvluchtige Franse bisschop van Chalons-sur-Marne, die in zijn land geweigerd had de eed op de "staatsambtenaarsinstelling der geestelijken" af te leggen.⁷ Robijns was het ook die in februari 1793 bij eerder dreigend Frans gevaar "de gelden en pampieren van de Cortenbachse en Domeinrecepten" in veiligheid had gebracht in de vestingstad Grave. Na

de omwenteling bekommerde Robijns zich evenmin om het modernisme dat het dragen van een pruik - tot het einde van de achttiende eeuw nog een teken van "daftigheid" - begon te verfoeien. De pruik, een teken van de aristocraat, bleef hij dragen. Zelfs toen hij daarvoor behoorlijk in de geldbuidel moest tasten. De gepoederde en welriekende pruik was niet alleen duur, maar het dragen daarvan werd met de invoering van de uit Frankrijk overgenomen patentbelasting als "een belastbaar object van weelde" beschouwd. Jaarlijks moest daarvoor vijf gulden en één stuiver, exclusief 10% legeskosten, worden betaald.⁸ Een bedrag ongeveer gelijk aan de prijs van een bed met beddegoed, of van een kalf of een schaap. Hoe het ook zij, Robijns had er dat voor over. Misschien zat hij ook niet slecht bij kas en kon hij dat gemakkelijk betalen. Hij was immers conrector van de Latijnse School en tegelijk (waarnemend) rentmeester van de vroegere bezittingen van de Duitse Orde.

In het archief van de zogenaamde Commissie van Breda bevinden zich interessante stukken die een bijzonder licht werpen op de wijze waarop Robijns zich met name in de functie van rentmeester heeft weten te handhaven.

Na het op 16 mei 1795 gesloten vredetractaat tussen de Franse en de Bataafse Republiek, rezen er tussen beide staten problemen rond het bezit van een aantal, hoofdzakelijk binnen het grondgebied van de huidige provincie Noord-Brabant gelegen goederen. Zo meenden de Fransen op grond van het oorlogsrecht aanspraak te kunnen maken op de bezittingen van Duitse vorsten, van Franse vluchtelingen, van alle in de geannexeerde departementen opgeheven geestelijke instellingen, van de Maltezer Orde en ook die van de Duitse Orde. De in het vorengaande al genoemde Commissie van Breda werd in 1798 in het leven geroepen "tot regeling der verschillen en tot liquidatie der Praetensiën door de Fransche Republiek". Na de transactie van 5 januari 1800, waarbij onder meer Gemert door de Fransen aan de Bataafse Republiek werd verkocht, werd de Commissie van Breda omgevormd tot "Commissie van Administratie over alle de goederen en domeinen door de Fransche aan de Bataafsche Republiek afgestaan".⁹

In de archivalia van deze Commissie vindt men dat de jonge Bossche advocaat Peter Andreas van Meeuwen in de jaren 1797/1798 aantrad als de

officiële rentmeester van de voormalige Duitsordensgoederen te Gemert. Het curieuze is dat Robijns hem als zijn "opvolger" voor dit rentambt moet hebben aangezocht. Althans het is Van Meeuwen zelf die jaren later dat bericht aan de Commissie wanneer hij Robijns weer voordraagt voor de vervulling van het ambt. Hij schrijft alsdat hij de administratie en het rentmeesterschap van Robijns had overgenomen "om langs dien weg de opkomsten dier goederen te bewaren tegen de eygendunkelijke possessieneming, waarmede de Fransche Commissaris Daverdoing dezelve bedreigde, en waartegen Robijns niet konde reclameeren als wonende te Gemert, destijds onmiddellijk door de Fransche troupes geoccupeerd....".¹⁰ Hij schrijft verder dat hij de functie met toestemming van Robijns om voorschreven reden heeft verkregen en "dezelve met zijne concurrentie heeft waargenomen". Het schrijven dateert van eind 1805. Robijns ondertekent dan al het hele jaar de stukken van de administratie en het rentambt als "gelaste van de rentmeester Van Meeuwen". Het verzoek van de laatste om Robijns in zijn plaats weer tot rentmeester te benoemen, werd bij staatsbesluit van de 27ste januari 1806 "geaccordeerd".

Het werk als rentmeester

Het rentambt van de voormalige Commanderie Gemert omvatte niet alleen de bezittingen in Gemert maar ook de voormalige Duitsordensgoederen in Aarle-Rixtel, Bakel, Cromvoirt, Deurne, Erp, Geldrop, Haren, Heeze, Leende, Liessel, Milheeze, Nistelrode, Schayk, Vught en Zesgehuchten. Robijns zorgde voor de algehele administratie. Hij maakte pacht- en huurcontracten op, organiseerde houtverkopingen en boomplantingen, had de zorg voor het onderhoud van het onroerend goed, de hoeven, de wegen, enzovoort enzovoort Tot en met 1810 bleef Robijns de financiële huishouding van de voormalige Commanderie behartigen. Van dat laatste jaar weten we zijn tractement. Het bedroeg achthonderd gulden per jaar, zeker geen slecht salaris.¹¹ Toch dunkt me dat het rentmeesterschap voor Robijns bepaald frustrerend moet zijn geweest. De commanderie werd namelijk langzaam maar zeker geheel uitgekleeft en dát moet hij naar men mag aannemen toch met lede ogen hebben aangezien. In een door hem opgemaakte chronologische inventarislijst van de op zijn kantoor berustende

archivalia klinkt in de gekozen omschrijvingen menig protest door tegen de hem opgelegde maatregelen van bestuur. Wat te denken bijvoorbeeld van een brief (van 23 juni 1807) "waarbij den rentmeester gelast worde om uit te betalen zoodanige penningen, welke tot nu toe uit de domaniale kas van Zaken van Justitie, Politie en Godsdienst geschieden voldaan te worden".¹²

Op 4 juni 1808 werd Robijns het beleid van zijn overheid echt te gortig. Hij schrijft dan een bezwaarschrift naar "den Intendant-Generaal van 's Koningshuis". Nadat hij op 17 mei in Breda zijn "revenus" ten bedrage van f 20.306,- had moeten inleveren was hij nauwelijks een week later opnieuw naar Breda geroepen om een gespecificeerde staat van alle onder zijn administratie ressorterende molens, pachthoeven en landerijen, te overleggen. Robijns schreef de intendant-generaal dat hij bij die laatste gelegenheid had vernomen dat het de bedoeling was om alle goederen van zijn Rentambt, met uitzondering van het kasteel, de tienden en erfpachten, over te dragen aan "den Keyser van Frankrijk".¹⁰ Zelfs de kasteelhoeve dreigde Frans bezit te worden. Robijns "solliciteert den hoogedelgeborene allereerbiedigst" dat toch ten minste dit laatste goed van bedoelde overdracht wordt uitgesloten. "Desen Pagthof, waarvan de schuuren en stallen binnen de bascour van het kasteel gelegen zijn, kunnen volstrekt onmogelijk van deselve geschijden worden". Hij voegt daaraan nog toe dat hij zich bovendien niet kan voorstellen "dat Zijne Majesteit Den Koning van Holland, zulks een pragtig gebouw zoude afstaan"....

In 1810 werd het hele Koninkrijk Holland ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. Deze inlijving lijkt zich in Gemert, al twee jaar eerder, aan te kondigen in de toeëigening van de Fransen van voormalige Duitsordensgoederen. Nog vóór de eigenlijke inlijving plaatsvindt worden uit dit nieuw verworven Franse bezit alle inkomsten van de molens en pachtgoederen toebedeeld aan maarschalk Oudinot, die in januari 1810 als opperbevelhebber van de Franse troepen al naar Nederland werd gedirigeerd.

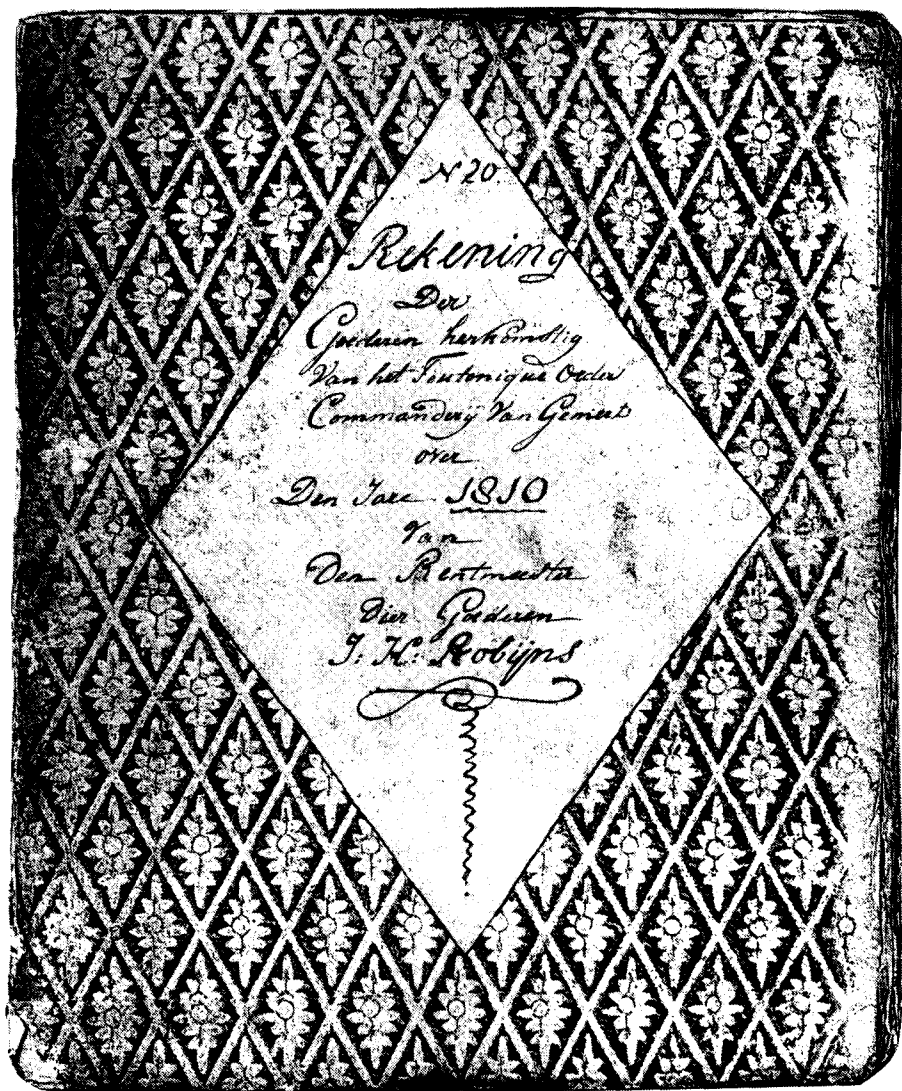
Tegelijk met de inlijving die in de loop van 1810 een feit werd, werd het beheer van de Domeinen overgenomen door de naar Frans voorbeeld ingestelde Administratie der Registratie en Domeinen. De Commissie van Breda kon toen worden opgeheven en dat betekende tevens het einde van het rentmeesterschap van Robijns. Op 12 januari 1811 sluit de laatste zijn

administratie en boekhouding af met de overdracht van een nog openstaande rekening van 337 gulden, vier stuivers en tien penningen, "aan den heer I. de Jong, rentmeester der Domeinen en Enregistrement over het Canton Gemert".¹³

Conrector van de Latijnse School tot 1818/1819

Tot 1818 bleef Robijns conrector, en nog minstens een jaar langer beheerde hij de financiën van de Latijnse School. De uit die jaren bewaard gebleven briefwisseling tussen het curatorium van de school en het ministerie "voor het publieke onderwijs", moet men concluderen dat Robijns ook van deze werkzaamheid op een allesbehalve prettige manier afstand deed. Medio 1817 openbaarde er zich een meningsverschil tussen Robijns en het ministerie omtrent de vraag of hij, niet uit hoofde van het geven van onderwijs maar louter als conrector aanspraak kon maken op rijkssubsidie. Het is uit de correspondentie niet op te maken waarover de zaak nu precies handelt.¹⁴ Vermoedelijk komt de kwestie voort uit het feit dat de conrector in Gemert de zorg had voor de voeding, de huisvesting en de studiebegeleiding van 12 beurzisten. Voor de bekostiging daarvan kreeg de conrector van de Duitse Orde voorheen o.m. een jaarlijkse uitkering van *f* 100,- uit de Cortenbachse Renten. Maar dit Ordefonds lijkt na de Franse omwenteling in het niets opgelost. Ten tijde van het Koninkrijk Holland kreeg Robijns ter compensatie uit 's Rijkskas nog een subsidie van *f* 100,- per jaar, maar na de inlijving van 1810 bleef hij van dit tractement verstoken. Toen er na de volgende machtswisseling in 1814 een nieuwe regeling kwam werd wel het daadwerkelijk onderwijsgeven gesubsidiëerd maar niet de extra taak die de conrector van de Gemertse Latijnse School van de Duitse Orde had geërfd. Robijns moest zich maar wenden tot de Commissie tot Liquidatie van Franse Schulden, want ten minste over drie jaren, te weten 1811, 1812 en 1813, zou hij nog recht hebben op hem onthouden jaarwedden....

In 1819 - Robijns is dan geen conrector meer maar nog wel administrateur van het Schoolfonds - stelt hij na jarenlang vergeefs te hebben gecorrespondeerd en gereclameerd bij het ministerie en de "Commissie van Franse

Dit 'stuk' uit het archiefbestand van de Commissie van Breda geeft er blijk van dat Robijns behalve rentmeester en administrateur, ook een bijzonder 'nette' archivaris was.

Achterstand", een daad. In de op 14 september 1819 opgemaakte rekening en verantwoording van het schoolfonds boekt Robijns als extra uitgave f 300,- voor de aan hem achterstallige jaarwedden. Maar het ministerie dat de boekhouding controleert gaat niet accoord. In februari 1821 werd aan het curatorium van de Latijnse School over de handelwijze van Robijns geschreven: "Bijaldien hij daarvan niet dadelijk terugkomt, hij zich aan regterlijke vervolgingen blootstelt, wier uitslag niet twijfelachtig zijn kan." Robijns antwoordt het ministerie dat hem "met smart gebleken is dat hij van wederregtelijk gedrag beschuldigd wordt". Hij verklaart bereid te zijn zich naar de bevelen van de minister te voegen, maar dan moeten wel de hem grievende en beledigende uitdrukkingen in de resolutien van de minister worden teruggenomen. De minister toont zich daarmee tevreden en Robijns is dan weer terug bij af....

Een zich van het pseudoniem "Candidus Brabantus" bedienend schrijver komt korte tijd later nog voor hem op. In een polemisch vlugschrift "Onverdraagzaamheid van eenige Protestanten in Noordbrabant", noemt hij Robijns aan wie ten onrechte pensioen (!) wordt onthouden....¹ Om aan te tonen hoe onbillijk dat wel niet is wordt een protestantse dochter ten tonele gevoerd, die kennelijk aangesteld als kanunnik van het kapittel van Eindhoven een daaraan verbonden beneficie geniet, ofschoon "zij er geen Metten of Vespers voor zingt, terwijl", zo vervolgt de schrijver, "de Eerwaarde Heeren Nobels (bedoeld is: Andries Wilhelm Nobelen, pastoor te Vucht - red.) en Robijns, beide hoogbejaarde Rooms-Katholieke geestelijken van de Deutsche Orde, de eenigen welke in dit Rijk aanwezig zijn, na zes jaren reclamatiën het aan hun toekomend pensioen, waarvoor de goederen der Orde, thans in handen van het domein, verbonden zijn, nog niet hebben kunnen bekomen...."

De laatste van het Ancien Regime

Robijns beschikte na de Franse omwenteling en ook na de geboorte van het Koninkrijk der Nederlanden nog over invloedrijke relaties. Bachem die in de jaren tachtig van de achttiende eeuw Robijns naar Gemert stuurde, werd na de liquidatie en verkoop van Alden Biesen, hofraad van de Duitse Orde te Mergentheim. In opdracht van de grootmeester onderhandelde hij nog tot

1805 met Bataafse ministers in Den Haag over de in beslagname te Gemert. Mgr. Clermont-Tonnerre, die Robijns in 1793 te Gemert huisvestte werd in Frankrijk kardinaal. Advokaat Van Meeuwen, de man die Robijns ten tijde van de Franse omwenteling 'verving' als rentmeester werd decennia achtereen gekozen als lid van de Staten-Generaal. De zoon van Theodor Borret, de voorlaatste rentmeester van de Duitse Orde in Gemert, maakte een bliksemcarrière in het nog jonge Koninkrijk der Nederlanden. Mr. Anton Borret was in 1821 lid van de Raad van State en werd uiteindelijk commissaris van de koning in Noord-Brabant. Diens halfbroer Paulus de la Court was onder Koning Lodewijk Napoleon landdrost van Brabant, daarna tot 1829 administrateur van 's Rijks schatkist in Noord-Brabant en vervolgens ruim tien jaar lid van de Tweede Kamer. Ondanks deze invloedrijke relaties in binnen- en buitenland heeft voor zover bekend Robijns nooit meer enige tegemoetkoming gekregen. Het Ancien Regime had afgedaan. De Duitse Orde was in 1809 opgeheven en bestond niet meer en in Gemert waren ze kennelijk niet bij machte te protesteren tegen de zowel door Nederland als Frankrijk wederrechtelijk toegeëigende bezittingen.* Uit solidariteit met zijn vroegere confrater werd Robijns in 1829 erfgenaam van de Vughtse pastoor Nobelen, met hem de laatste Duitsordenspriester in Nederland.¹⁵

Vier jaar later, op 11 februari 1833, stierf op 75-jarige leeftijd "Roomsche Priester Jan Hubert Robijns". Hij overleed in het Gemertse Binderseind ten huize van Mejuffrouw Aloysia Borret.¹⁵ Deze oudere zus van staatsraad Anton Borret heeft zich vermoedelijk het lot van de laatste in Gemert verblijvende functionaris van het "Ancien regime" der Duitse Orde aange trokken en hem mogelijk toch nog een goede oude dag bezorgd...

NOTEN:

1. G.v.d.Elsen, De Geschiedenis van de Latijnsche School te Gemert, 's Bosch 1887, p. 262,264,267-268.
2. Mededelingen van Dr. Michel van der Eycken, rijksarchivaris te Hasselt.
3. Vgl. Tiny Romme, Vijftigponds varkenshammen en een zondags pak. Gemertse gastvrijheid voor Franse revolutionaire troepen, in: Dansen rond de Vrijheidsboom. Revolutionaire cultuur in Brabant en de Franse invasie van 1793,

1993, p. 129-147.

4. Vgl. Gemeentearchief Gemert, Archief van de gemeente Gemert 1407-1794, invnr. 360-38.
 5. Vgl. Gemeentegids uit 1793, Gemerts Heem, 1993, p.90-95.
 6. RA Den Bosch, Archief van de Commissie van Breda, Invnrs. 426-456.
 7. Coppens, Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch dl. III, p.347; idem, Schutjes dl. II, p. 296.
 8. A.Otten, Gemert in de pruikentijd, Gemerts Heem 1982, p.94-95.
 9. P.T.A. Zweegers, Inventaris Commissie van Breda, RA Den Bosch, 1982.
 10. RA Den Bosch, Archief Commissie van Breda, invnr. 426.
 11. idem, invnr. 456 f.60.
 12. idem, invnr. 427.
 13. idem, invnr. 456 f.63.
 14. Gemeentearchief Gemert, Archief van de Latijnse School, invnr. 57.
 15. W. Jaegers, Regesten op het Vredegerecht Kanton Gemert 1811-1838, Gemert 1993, akten dd 3.8.1829; 14-2-1833; 11-3-1833; 10-5-1833.
 16. M.H.J. Pennings, Maatregelen na de brand van 1785, In: Gemerts Heem 1972, nr.48, p.19-24.
- * Het lijkt me interessant een diepgaand en algeheel onderzoek te verrichten naar het door zowel Frankrijk als de Staat der Nederlanden indertijd wederrechtelijk toegeëigende en aan Gemert en de Gemertenaren ontnomen bezit. Het zou me niet verwonderen dat dat, omgerekend in termen van nu, de 100 miljoen guldens overschrijdt....